Alexandru Philippide – între filologie şi istorie literară

DE
Eugen PAVEL

Institutul de Lingvistică şi
Istorie literară „Sextil Puşcariu”

Dacă ar fi să schiţăm un profil cît mai aproape de real al lui Alexandru Philippide, care să surprindă fidel faţetele unei personalităţi complexe, filologia propriu-zisă s-ar situa într-o poziţie periferică. La umbra marelui edificiu, început cu *Principii de istoria limbii*, primul volum, de fapt, din *Istoria limbii române*, şi definitivat prin *Originea romînilor*, celelalte laturi ale creativităţii sale par să pălească. Nici critica şi nici istoria literară nu-i vor capta prea mult interesul, disciplinele respective fiind privite de el, la un moment dat, chiar disjuncte. Şi, totuşi, contribuţiile filologice şi istoriografice ale savantului, cu o aplicare evidentă înspre critica textuală, ca şi în direcţia elucidării unor concepte, fără a fi extinse, au sclipiri şi intuiţii demne de un creator de şcoală.

Una dintre primele intervenţii publicistice ale tînărului filolog, decis să facă lumină într-o chestiune controversată, prin critica neautenticităţii unui fals grosolan din epocă, face deja dovada unei stăpîniri impecabile a subiectului cercetat[1]. Spiritul critic junimist pe care şi-l asumase cu fervoare se va manifesta prin demantelarea unei copioase „mistificţiuni”, ca s-o numim cu o expresie a lui Mircea Anghelescu[2], o contrafacere care va stîrni multe valuri în dezbaterea cultural-istorică a vremii. Descoperit şi publicat în 1856, în tipografia lui Gh. Asachi, precedat de o epistolă a marelui hatman Gh. Costachi Boldur-Lăţescu, care subvenţionase tipărirea, documentul în cauză fusese prezentat drept o traducere românească făcută de Petru Clănău, marele spătar al lui Ştefan cel Mare, în anul 7003 (1495), după originalul latin, dispărut misterios, al lui Hur(u), presupusul cancelar al lui Dragoş-vodă. Originalul ar fi provenit dintr-o străveche cronică latină a lui Arbure Campodux, care se referea la istoria premergătoare părăsirii Daciei de către romani şi mergînd pînă la moartea lui Dragoş, acoperind perioada dintre anii

[1] *Cronica lui Hur*, în „Convorbiri literare”, XVI, nr. 7, 1 octombrie 1882, p. 245–258.
[2] Pentru prezentarea istoriei acestui fals, perceput (şi) ca un document de mentalitate, a se vedea Mircea Anghelescu, *Falsuri, farse, apocrife, pastişe, pseudonime şi alte mistificaţii în literatură*, Bucureşti, Editura Compania, 2008, p. 27–46.

BDD-A1616 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:00:58 UTC)

274–1290. De la început, A. Philippide este contrariat de faptul că acest manuscris, care ar fi trebuit să aducă mărturii nepreţuite atît de natură „limbistică", cît şi sub aspectul istoriei naţionale, a rămas complet necunoscut pînă atunci istoriografilor, ceea ce îi sugerează că e vorba de un artefact dubios, menit să susţină ambiţii de ordin genealogic.

Pledoaria sa istorico-filologică, construită printr-un şir de demonstraţii succesive, este riguroasă şi obiectivă, cu argumente la fel de irefutabile. El îşi dă seama că multe dintre fanteziile cronicii au similitudini frapante cu *Hronicul vechimei a româno-moldo-vlahilor* al lui Dimitrie Cantemir, care fusese publicat cu cîteva decenii în urmă, în 1835, la Iaşi, de către G. Săulescu. Ultimul pare să nu fi fost străin nici de fabricarea apocrifului, care va fi pus, în principal, pe seama memorialistului Constantin Sion, în complicitate cu fraţii săi, paharnicul Costache şi spătarul Antohi Sion. Sursa de inspiraţie a plastografiei putea fi depistată, aşadar, într-o operă de notorietate, iar multe dintre teoriile puriste ale principelui moldav, privind nepărăsirea Daciei de către romani, descinderea directă şi continuitatea populaţiei romanizate, se regăsesc şi în aşa-zisa cronică a lui Huru, alături de alte asemănări de nume şi de fapte istorice mai mult sau mai puţin credibile. Un mozaic la fel de ciudat apare în denumirile funcţiilor şi ale rangurilor civile şi militare, între care sînt amestecaţi termeni de origine latină cu alţii alogeni, alături de instituţiile romane întîlnindu-se, într-o mixtură inabilă, cele bizantine sau feudale, fapt care îl face pe Philippide să se întrebe, nu fără o notă de ironie: „Ce caută şoltuzul şi purgarii pe la 274? Erau tare naivi oamenii pe vremea lui Săulescu!"[3]. Argumentul hotărîtor îl va constitui alăturarea unui act municipal din 1591, publicat în *Arhiva istorică*, cu textul cronicii cu pricina, datat, chipurile, în 1495, din compararea cărora lingvistul va constata diferenţe flagrante de limbă, tendinţa vizibilă a „plăsmuitorului" de a vehicula forme fonetice, morfologice, sintactice sau lexicale, unele imposibile, într-o exprimare atît de „încîlcită", încît să creeze neapărat un „efect arhaic". Exegetul avizat este convins, în final, că aberaţiile puse în evidenţă sînt suficiente pentru ca cititorul „să judece singur asupra nămolului de absurdităţi[4] conţinute în acest fals devenit celebru, în încercarea de a se atribui neamului Sioneştilor o descendenţă cvasilegendară, prin care aceştia

[3] *Cronica lui Hur*, p. 251.
[4] *Ibidem*, p. 253.

BDD-A1616 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:00:58 UTC)

să fie asimilați, probabil, boierimii evghenisite, de divan. Debutul filologului avusese loc sub cele mai bune auspicii[5].

O etapă de pionierat în istoriografia noastră va fi reprezentată prin micul tratat de istorie a limbii şi literaturii române, conceput de A. Philippide, în 1888[6], socotit, pe bună dreptate, „prima încercare conştiincioasă asupra materiei”[7], o operă care, potrivit lui N. Iorga, deşi era mai mult „o biobibliografie, şi nu o istorie literară”, putea servi „de model ca sistematică aşezare a materiei, ca ştiințifică orînduire a lucrurilor tratate”[8]. Autorul îşi structurează *Introducerea* în mai multe subdiviziuni, în care consemnează fenomene „limbistice”, autori şi scrieri, tipărite sau manuscrise, începînd din secolul al XVI-lea, cu o perspectivă şi asupra epocilor premergătoare, şi pînă în anul 1821, dar depăşind această graniță prin comentarii şi referiri bibliografice. În preambul, el schițează, într-o tentativă ordonatoare a discursului, o insolită paradigmă a cunoaşterii intelectuale, jalonată sub forma unei triade de aşa-zise „genuri literare” (istoria, ştiința şi poezia), care se întrepătrund într-un mod paradoxal:

> Baza Ştiinței şi a Poeziei o formează Istoria. Cunoştințele istorice şi poetice se produc mai întîiu, şi numai tîrziu, încetul cu încetul, capătă omul cunoştințele sale ştienţifice, servindu-se mintea la aceasta de o procedare, de care animalele celelalte nu sînt apte decît în mic grad, anume de adunarea la un loc într-un sîmbure comun a caracterelor comune din cunoştințele istorice. (...) Adeseori, amestecul între cele trei cunoştinți este în aşa de egale proporții, încît nu putem hotărî, nici chiar judecînd după maximum şi minimum, dacă avem a face cu Istoria, cu Ştiința ori cu Poezia[9].

Filologia este definită, într-o accepțiune foarte largă, în spirit neogramatic, drept o ramură a istoriei, care are ca „obiect de expunere viața omenească în toate manifestările sale”[10]. Sfera filologiei include, după părerea sa, domenii vaste precum „istoria vieții publice”, ceea ce ar echivala cu „istoria politică”, sau, mai concis, istoria, apoi aşa-zisa istorie a vieții

[5] Ca o curiozitate, menționăm că în anecdotica din cercul „Junimii”, în care fusese admis în 1880, lui A. Philippide i se atribuise, nu întîmplător, porecla *Huru*; vezi C. Săteanu, *Figuri din „Junimea”*, Bucureşti, Editura Bucovina, 1936, p. 297.
[6] *Introducere în istoria limbei şi literaturei române*, Iaşi, Editura Librăriei „Frații Şaraga”, 1888.
[7] Lazăr Şăineanu, *Istoria filologiei române. Studii critice*, Bucureşti, Editura Librăriei Socec & com., 1892, p. 376.
[8] N. Iorga, *Pagini de tinerețe*. Ediție alcătuită, prefață şi bibliografie de Barbu Theodorescu, vol. I, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1968, p. 33.
[9] *Introducere în istoria limbei şi literaturei române*, p. 5–7.
[10] *Ibidem*, p. 7.

BDD-A1616 © 2013 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:00:58 UTC)

private, denumită şi „istoria socială", cea a vieţii artistice (istoria artelor), precum şi a celei intelectuale (istoria literară). Într-o altă definiţie, formulată într-o lucrare datînd din 1883–1885, rămasă în manuscris, în care se despărţea, fără menajamente, de cei trei mari înaintaşi ai săi, T. Cipariu, B.P. Hasdeu şi A. Lambrior, Philippide identifica filologia cu istoria limbii:

> În mod arbitrar, nu s-a dat numele de *filologie* decît acelei îndeletniciri ştienţifice care are în vedere nu numai studiul limbei astfel cum este într-un moment dat, ci mai ales comparaţia între diferitele stări ce-a avut o limbă în timpul existenţei sale[11].

În deceniile următoare, potrivit unei remarci a lui G. Ivănescu privind schimbarea concepţiei despre limbaj a lui A. Philippide după 1914, profesorul va reveni asupra acestor definiri laxe, restrîngînd obiectul filologiei la studiul limbii şi al literaturii vechi[12]. În ansamblul vieţii intelectuale sînt înglobate, astfel, în opinia lui A. Philippide, domenii foarte largi, precum istoria, ştiinţa şi poezia, care, manifestate prin scris, compun însăşi literatura. De aici el deduce că „istoria literară este rezumatul literaturei unui popor"[13], întreprins prin mai multe modalităţi de interpretare, cărora le corespund următoarele tipuri de critică: *gramaticală, istorică, generică sau estetică, individuală, externă*. Sînt prefigurate conexiunile posibile între critica şi istoria literară, raporturile în care se află cele două discipline înrudite. Analiza istoricului literar este determinată, în primul rînd, „de mersul genurilor literare, de stilurile generice", iar în al doilea rînd „de stilurile individuale", cu moduri de expunere specifice (*idografic* şi *sincronistic*), dar într-o strînsă interdependenţă[14]. Ideea va fi reluată, mai tîrziu, cu un plus de claritate, de G. Ibrăileanu, după care diferenţa dintre critica şi istoria literară constă în „obiectul analizei", cea de-a doua studiind o întreagă literatură, „ceea ce este comun la o sumă de scriitori", apartenenţa lor la şcoli, curente şi epoci, şi nu individualitatea scriitorului, ca în cazul criticii[15].

---

[11] *Ştiinţa noastră. Cum ştim. Cum ar trebui să ştim. Starea psihologică*. Text îngrijit şi note de G. Ivănescu şi Carmen-Gabriela Pamfil. Cu o postfaţă de Al. Andriescu, în „Analele Universităţii «Ştefan cel Mare» Suceava, Seria Filologie, A. Lingvistică, XII, 2006, nr. 1, p. 113.

[12] Vezi Carmen-Gabriela Pamfil, *Alexandru Philippide*, Bucureşti–Chişinău, Editura Litera Internaţional, 2008, p. 48, nota 119.

[13] *Introducere în istoria limbei şi literaturei române*, p. 8.

[14] *Ibidem*, p. 9.

[15] Vezi G. Ibrăileanu, *Complectări*, în *Opere*. Ediţie critică de Rodica Rotaru şi Al. Piru, vol. I, Bucureşti, Editura Minerva, 1974, p. 366–367.

BDD-A1616 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:00:58 UTC)

Conceptul de istorie literară nu era fixat pe deplin în epocă, iar studiul literaturii era încă nedespărțit de cel al limbii. Chiar dacă recunoaşte că istoria limbii a pătruns oarecum „pe furiş" în cadrul filologiei, A. Philippide consideră că aceasta nu poate fi marginalizată, situîndu-se pe acelaşi palier cu istoria literară. Neogramatic, prin formație, el acordă istoriei limbii o extensiune semnificativă, incluzînd în componența acesteia celelalte compartimente lingvistice, precum *fonologia, morfologia, sintaxa, dicționarul* (cu subdiviziunile *etimologia* şi *semasiologia*), precum şi *grafia* sau *paleografia*. Istoria limbii are, în viziunea sa, o componentă sincronică, *gramatica*, „care cercetează obiectul său numai într-un moment dat", şi o componentă diacronică, *gramatica comparată*, „care cercetează obiectul său într-o scurgere mai lungă sau mai scurtă de vreme"[16]. Cu toate aceste abordări eclectice, autorul intuieşte necesitatea unei delimitări, astfel că separarea între diferitele ramuri filologice „trebuie să stea înaintea noastră ca un ideal la care să tindem"[17]. În acelaşi timp, în pofida oportunității unei culturi enciclopedice, specialistul trebuie să se restrîngă la un domeniu cît mai bine conturat, să admită „țărmurirea" ariei sale de interes, prin care să se elimine riscul superficialității şi al diletantismului:

> Alegerea, deci, într-un moment oarecare al activității noastre a unui material precis şi cît se poate mai puțin amestecat cu elemente eterogene va fi totdeauna o garanție pentru succesul întreprinderei noastre, oricît de vast ar fi materialul acela, oricît de deosebită materie am alege noi într-un moment oarecare şi oricît de puțină aplecare am avea în general de a ni sacrifica munca la unul şi acelaşi lucru: mărginirea, într-un cuvînt, la un singur gen literar trebuie numaidecît preferită amestecului fără unitate a tot feliul de materii disparate luate din tot feliul de genuri literare[18].

Fără a-şi nega, însă, aceste disociații, altfel, pertinente şi rezonabile, el va reveni, dintr-o altă perspectivă, asupra condiției filologului în cultura universală şi în cea română, căruia îi va reproşa, pornind de la exemple ilustre (cu săgeți spre Hasdeu, Gherea sau O. Densusianu), tocmai specializarea strîmtă şi excesivă, îngustimea orizontului în care se plasează în multe dintre cercetările întreprinse[19]. Pe de altă parte, ezitările lui Philippide sînt simptomatice în descrierea disciplinei, din structura căreia ar trebui să se elimine biografismul, dar acceptă, totodată, că „biografiile autorilor sînt

[16] *Introducere în istoria limbei şi literaturei române*, p. 11.
[17] *Ibidem*, p. 12.
[18] *Ibidem*, p. 14.
[19] Vezi *Specialistul român*, în *Lui Titu Maiorescu. Omagiu*, Bucureşti, Stabilimentul Grafic „I.V. Socec", 1900, p. 91–117.

BDD-A1616 © 2013 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:00:58 UTC)

foarte trebuitoare pentru înțălegerea istoriei literare"[20]. El operează o distincție între uneltele biografului şi cele ale istoricului literar, celui dintîi solicitîndu-i imperios o detaşare față de materialul investigat, oricît de „sec" ar deveni acesta, şi „să se stăpînească de la orice apreciere în bine sau în rău"[21], adoptînd astfel o obiectivitate care să-i garanteze credibilitatea. În schimb, istoricul literar nu poate să rămînă pasiv în judecarea fenomenului, ceea ce îl îndreptățeşte să apeleze la critica estetică a operelor diferiților autori. Aceeaşi poziție este împărtăşită şi în privința referințelor bibliografice, elemente ce ar ține mai mult de apanajul istoriei sociale, şi nu al celei literare. Şi totuşi, ele sînt acceptate să facă parte din arsenalul istoricului literar, ca instrumente ale unei metode ştiințifice solide. Perspectiva lingvistică şi biobibliografică rămîne însă dominantă pe parcursul sintezei sale, ceea ce o face să se plaseze într-o măsură mai mare în categoria lucrărilor de introducere în filologie şi în istoria limbii române literare decît în a celor de istoriografie literară propriu-zisă. Această opțiune metodologică, însoțită de o grilă interpretativă adecvată, va deveni, într-o anumită perioadă, o constantă a şcolii ieşene de istorie literară, fiind preluată şi de Giorge Pascu, care concepea istoriografia veche mai mult ca o istorie a textelor. În esență, prin concepția sa privitoare la interpretarea fenomenului literar, Philippide pare a fi mai apropiat de Hasdeu, cu care se aflase într-o adversitate fățişă, decît de Maiorescu şi de ceilalți junimişti[22].

Pe baza acestor principii, A. Philippide îşi propune să reconstituie şi să ordoneze istoria limbii române literare şi, implicit, a literaturii noastre vechi, concomitent cu înregistrarea elementelor bibliografice referitoare la cărțile manuscrise şi la cele tipărite în veacurile trecute, precum şi a datelor biografice ale autorilor care au scris în perioada respectivă. Cele trei coordonate – bibliografii, fenomene lingvistice, biografii – sînt reluate în cadrul fiecărui secol evaluat în cuprinsul acestui repertoriu, iar informațiile sînt ordonate în mod sincronic şi după genuri (scrieri religioase, ştiințifice, istorice, poetice, periodice). Iată, bunăoară, o listă a autorilor din secolul al XVII-lea, pe care îi tratează (enumerați în ordinea şi transcrierea sa) într-o panoramă cvasicompletă, dar şi cu un anume schematism, dînd impresia de factologie: ieromonahul Silvestru, popa Ioan din Vinți, Ştefan Fogaraşi, preotul Ioan din Sîmpetru, Alexandru Dascalul, Teodor Corbea, Ioan Viski,

[20] *Introducere în istoria limbei şi literaturei române*, p. 15.
[21] *Ibidem*, p. 16.
[22] Vezi şi Nicolae Florescu, *Istoriografia literaturii române vechi*, vol. I. *Evoluția metodelor de cercetare*, Bucureşti, Editura „Jurnalul literar", 1996, p. 158.

BDD-A1616 © 2013 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:00:58 UTC)

în Transilvania; mitropolitul Varlaam, mitropolitul Dosofteiu, Eustratie Logofătul, Nestor Ureche, Grigore Ureche, Miron Costin, Neculaiu Costin, Tudosie Dubău, Ioan Neculcea, Neculaiu Spatar Milescu, mitropolitul Petru Moghilă, în Moldova; Meletie Macedoneanul, Melhisedec, Daniel Andreiu Panonianul, mitropolitul Ungro-Vlahiei Varlaam, ieromonahul Inochentie, mitropolitul Teodosie Veştemianul, Iordache Cantacuzin, Radu Greceanul, Şerban Greceanul, Filoteiu Sfintagoreţul, Udrişte Năsturel Herescu, în Muntenia. Sînt mai consistente paragrafele consacrate biografiei cronicarilor moldoveni, între care cel despre Miron Costin, caracterizat, într-o tentă romanțată, drept „franc, viteaz şi cavaleresc". Din veacul următor, un spațiu privilegiat îl ocupă reprezentanții Şcolii Ardelene, principele Dimitrie Cantemir sau Ienăchiță Văcărescu, căruia îi remarcă scurtul „tractat" de prozodie de la sfîrşitul gramaticii. Mai multe paragrafe sînt dedicate literaturii populare scrise (denumită şi *folklore*), în care autorul include *apocrifele religioase*, precum şi diferitele tipuri de cărți populare didactice (*ştiențifice, istorice, poetice*).

Modelul acestui manual „introducător" se întîlneşte în scrierile lui Timotei Cipariu, citate de altfel la izvoare, de la *Acte şi fragmente* la *Crestomație sau analecte literare* sau *Principii de limbă şi de scriptură*, care, cu toate limitele apartenenței lor la „productele filologiei pasionate"[23], îl vor impresiona în mod constant pe Philippide. Nu acelaşi lucru se va întîmpla cu alți doi filologi importanți, B.P. Hasdeu şi A. Lambrior, pe care îi va supune, în aceeaşi scriere rămasă manuscrisă, unei avalanşe dezlănțuite de critici, motivate în parte, deşi unele elemente din *Cuvente den bătrîni*, respectiv din *Carte de citire*, menționate ca surse, nu puteau să nu se răsfrîngă şi asupra construcției *Introducerii*. După cum nici lucrările lui M. Gaster, respectiv *Literatura populară română* şi *Chrestomatie română* (ultima cu mențiunea „sub presă"), nu au fost ocolite în elaborarea eşafodajului său documentar.

Desigur, sînt detectabile în lucrare limitele investigațiilor de specialitate din vremea respectivă, o serie dintre supozițiile lui A. Philippide privind datarea, localizarea sau paternitatea unor texte fiind invalidate de cercetarea filologică actuală. Astfel, *Codicele Voronețean* este datat de către filolog, fără argumente, la începutul secolului al XVI-lea, *Psaltirea Scheiană*, pe la 1550, iar *Cazania I* coresiană, între 1570–1580. O localizare greşită este, apoi, cea a *Psaltirii slavo-române*, din 1577, la Sebeş, în consonanță cu opiniile lui M. Gaster şi Gr. Crețu, şi nu la Braşov. Fără susținere este şi filiația pe care el o stabileşte între versiunea *Tatălui nostru cu tîlc* din *Codicele Sturdzan* şi

[23] Vezi *Ştiința noastră. Cum ştim. Cum ar trebui să ştim. Starea psihologică*, p. 122–130.

BDD-A1616 © 2013 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:00:58 UTC)

Catehismul tipărit la Sibiu în 1544. Lui I. Budai-Deleanu îi este atribuită eronat drama *Muntenii sau fraţii gemeni*, în realitate, o traducere a lui Alexandru Beldiman după *Les Ménechmes* de J.Fr. Regnard. Într-o recenzie din 1889, Ioan Bogdan îi reproşa înregistrarea Diplomei bîrlădene din 1134, dovedită drept falsă, precum şi a două evangheliare slavone din secolul al XII-lea, care nu pot fi localizate în acest teritoriu[24].

Bogăţia de informaţii privind manuscrisele şi tipăriturile care au circulat în spaţiul cultural românesc, precum şi modul sistematic de prezentare analitică îi conferă totuşi lucrării o anumită însemnătate în orientarea studiilor asupra epocii vechi din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea. Prin rigorismul pe care l-a profesat cu multă consecvenţă în scrierile sale, A. Philippide şi-a atras eticheta de savant „încarcerat în disciplina severă a mentalităţii pozitiviste”[25], cu toate cîştigurile şi excesele acesteia, dar care vine să caracterizeze, în acest caz, nu atît cantonarea filologului într-o pletoră de idei rigide, cît un crez imuabil în supremaţia ştiinţei teoretice.

Este de remarcat poziţia lui A. Philippide în cadrul dezbaterilor pe marginea conceptului de limbă literară, pentru care va utiliza în lucrări, după modelul francez, termenul de limbă comună. În compendiul din 1888, el pune în opoziţie cele două „dialecte stilistice”, respectiv limba vorbită sau populară şi limba scrisă. În *Principii de istoria limbii*, profesorul ieşean acceptă existenţa unor variante literare în vechiul scris românesc, susţinînd că „pînă la 1859 n-a putut exista o singură limbă comună pentru toată românimea, căci în fiecare din provinciile Daciei era plină de provincialisme”[26]. Punctul său de vedere, prefigurat de M. Gaster, s-a dovedit viabil, fiind îmbrăţişat de G. Ibrăileanu, ca şi de majoritatea lingviştilor, de la Al. Rosetti, G. Ivănescu, Iorgu Iordan la Emil Petrovici şi Ion Gheţie. El a lansat, în aceeaşi lucrare, pentru prima oară, teoria – discutabilă – potrivit căreia limba română literară nu ar avea la bază un anumit grai, ci este rezultatul unei conlucrări între toate graiurile dacoromâne. Prin influenţa exercitată de operele scriitorilor moldoveni, poziţia hegemonică a graiului muntean a fost treptat estompată, iar spre sfîrşitul secolului al XIX-lea ar fi început „să se fixeze ca limbă

[24] „Revista nouă”, II, 1889, nr. 4, p. 159–160.
[25] Ioan Petrovici, *Alexandru Philippide în evoluţia culturii româneşti*, Bucureşti, Imprimeria Naţională, 1935, p. 19.
[26] Alexandru Philippide, *Opere alese. Teoria limbii*, editate de G. Ivănescu şi Carmen-Gabriela Pamfil. Cu un studiu introductiv şi comentarii de G. Ivănescu, Bucureşti, Editura Academiei, 1984, p. 13.

BDD-A1616 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:00:58 UTC)

comună un compromis între dialectele diferitelor provincii româneşti”[27], idee care va deveni ulterior port-drapelul şcolii lingvistice ieşene.

Omul de ştiință nu pregetă să păşească, la anumite intervale, în agora literară, punîndu-şi în valoare, de fiecare dată, combativitatea sa explozivă, într-un stil inconfundabil, uneori pretențios. Într-un articol intitulat *Idealuri*[28], el se angajează deschis în disputa junimiştilor cu C. Dobrogeanu-Gherea, persiflînd multe dintre tezele şi poncifurile doctrinare ale criticului. Nu acceptă, de pildă, neglijarea tradiției literare, căci orice creator al unei opere de valoare trebuie „să se împărtăşească mai întîi din cultura deja existentă”. Este adeptul amoralismului în literatură, susținînd că idealurile „înalte” nu pot să conducă decît la simple lucrări moralizatoare. De aici şi concluzia sa după care nu idealul scriitorului va produce automat opere „durabile, adică adevărate şi înțelese şi frumoase”, ci alte împrejurări ce țin de cultură, inteligență sau gustul de a scrie. În aceşti termeni tranşanți, polemistul disecă cu aplomb întreaga perspectivă deterministă asupra artei promovată de criticul de la „Contemporanul”, cu toate că în unele pasaje, cu precădere din partea a doua a studiului, devine prolix. Replica adversarului său nu va întîrzia, ea fiind dată într-un articol intitulat *Idealurile sociale şi arta*[29]. Gherea nu ezită să taxeze aici pamfletul lui Philippide (ortografiat Filipide!) drept „confuz, fără început şi fără sfîrşit, cu o mulțime de chestii abordate, însă fără şir, fără sistem, fără o idee conducătoare”. Față de pledoaria acestuia mult mai aplicată, cu o retorică exersată, dar închistată în sociologismul său funciar, profesorul găseşte de cuviință să nu mai reacționeze.

Într-un alt articol, *Istoria şi critica literară*, subintitulat *Un raport asupra Catedrei de istoria literaturii române de la Universitatea din Iaşi*[30], Philippide va reitera schema tipurilor de interpretare a operelor literare („lucrurile povestite”), care fusese descrisă şi în *Introducere în istoria limbei şi literaturei române*, însă puțin simplificată de data aceasta, prin renunțarea la critica aşa-zis externă:

> Iar mai înainte de a face povestirea lucrului, istoricul literar trebuie să cunoască în mod prealabil limba în care lucrul e scris (interpretare gramaticală), genul literar din care el face parte (interpretare generică), stilul autorului (interpretare individuală), şi trebuie să priceapă lucrul (interpretare istorică). Şi, tot aşa, mai înainte de a face povestirea lucrului, istoricul literar trebuie să cerceteze în mod prealabil dacă el e

[27] *Ibidem*.
[28] „Convorbiri literare”, XXV, nr. 11–12, 1 martie 1892, p. 1015–1023, XXVII, nr. 4, 1 august 1893, p. 289–320.
[29] „Literatură şi ştiință”, I, 1893, p. 247–272.
[30] „Viața românească”, I, 1906, nr. 1, p. 38–45.

BDD-A1616 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:00:58 UTC)

scris în limba poporului căruia se atribuie (critică gramaticală), dacă are caracterele specifice ale genului literar cutare ori cutare (critică generică), dacă posedă stilul autorului căruia se atribuie (critică individuală), dacă posedă cunoştinţile poporului căruia se atribuie (critică istorică)[31].

Tabloul criticii şi al istoriei literare contemporane i se pare dezolant, acestea fiind subminate de subiectivism şi de lipsa de imparţialitate, de diferite „elucubraţii" izvorîte din dorinţa originalităţii cu orice preţ. Aluziv, fără a-i numi direct, sînt vizaţi, printre alţii, Aron Densuşianu, detractor al lui Eminescu, apoi H. Sanielevici, cu intervenţiile despre „morala" lui Sadoveanu din „Curentul nou", dar şi Titu Maiorescu şi C. Dobrogeanu-Gherea. A. Philippide încearcă să traseze încă o dată profilul istoricului literar autentic, pe care îl întrevede ca „un altfel de om decît un critic improvizat, cu criterii ad-hoc, pătimaş partizan ori duşman"[32]. El rămîne reticent faţă de analiza după criterii estetice a poeziei, gen pe care îl consideră, în mod aberant, în virtutea crezului său pozitivist, inferior ştiinţei şi istoriei. Faţă de *Introducerea* din 1888, în care admitea că istoricul, spre deosebire de biograf, poate profesa şi o critică estetică, de data aceasta este mult mai exclusivist, susţinînd că „productele literare înregistrate de istoric sînt pentru acesta numai nişte manifestări ale naturii, care trebuiesc *pricepute*, nu lăudate, nici batjocorite"[33]. Abia în 1939, G. Călinescu va statua legătura indisolubilă dintre critica şi istoria literară, supuse, deopotrivă, primatului criteriului axiologic, afirmînd categoric: „O istorie literară fără scară de valori este un nonsens, o istorie socială arbitrară"[34].

Virtuţile de polemist redutabil ale lui A. Philippide sînt evidenţiate pregnant şi în seria de foiletoane, publicate în „Viaţa românească", avînd ca temă „specialistul român", o diatribă privind modul tendenţios în care, prin intermediul unor „fraze goale, generalităţi fără miez", ajung să fie promovate falsele valori. Convins că recenzia este „o istorie literară în mic", iar cititorul trebuie să descopere în ea „reflexul fidel al operei însăşi", cu obligaţia ca recenzentul „să cetească cu adevărat", el găseşte suficiente exemple care nu confirmă aceste cerinţe elementare. Mai mult, cu intenţia de a oferi un model după care trebuie alcătuită o recenzie, supune dicţionarul lui H. Tiktin unor critici aplicate, pătimaşe, uneori nedrepte, în urma cărora încheie sarcastic:

[31] *Ibidem*, p. 38.
[32] *Ibidem*, p. 43.
[33] *Ibidem*, p. 44.
[34] G. Călinescu, *Tehnica criticii şi a istoriei literare*, în *Principii de estetică*, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1968, p. 83.

BDD-A1616 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:00:58 UTC)

„Tare mici mai sînt oamenii cei mari cînd îi cunoşti de-aproape”. Nici alți „specialişti” nu sînt scutiți de observații, uneori tăioase, chiar fostul său protector, Titu Maiorescu, este admonestat fără prea multe scrupule, cu un îndemn către cititori de a se emancipa „de tirania verdictelor” acestuia. El îi reproşează magistrului limitele gîndirii sale critice, faptul că „se lasă înşelat de aparențele ştiinții” şi confundă ştiința cu perfecțiunea formei ştiinței, prin promovarea acelei „forme goale”, nefiind capabil să judece operele şi din punctul de vedere al conținutului:

> Aceasta nu înseamnă că Dl. Maiorescu *cu bună hotărîre* şi *cu ştiință* a încurajat acea *formă goală*, contra căreia a avut pretenția de a se lupta. D-sa a făcut aceasta din *neştiință*, căci D-sa, în afară de *poezie*, pe ale cărei fond şi formă le stăpîneşte destul de bine şi asupra căreia a stabilit chiar o teorie, poate originală, *arta pentru artă*, nu ştie decît *metafizică* şi *logică*. Însă ori că ştii metafizică, ori că nu ştii nimic e tot aceea; iar logica, cum ştie oricine, e *ştiința formei goale*. Fiind astfel, oricît de multă bunăvoință ar fi avut Dl. Maiorescu de a judeca operele specialistului român şi din punct de vedere al cuprinsului, n-ar fi putut[35].

Colaborarea lui A. Philippide la „Viața românească”, pentru care va deveni, după opinia lui I. Oprişan, un veritabil „mentor din umbră”[36], fără implicații ideologice, totuşi, marchează despărțirea definitivă de ambianța „Junimii”, nu însă şi abdicarea de la principiile critice pe care şi le asumase de la început. Spirit acid, incomod, dar atras de construcții solide, eruditul profesor ieşean se întîlneşte pe aceeaşi undă, în panteonul lingviştilor şi al filologilor români, cu un alt mare şef de şcoală, Sextil Puşcariu, mai presus de ostilitatea în care s-au aflat. Amîndoi au fost teoreticieni exemplari ai limbajului, au întemeiat instituțiile de profil, şi-au legat numele, într-un fel sau altul, de Dicționarul tezaur al limbii române, şi-au repudiat efuziunile lirice ale tinereții şi au îmbrățişat sporadic filologia, critica şi istoria literară, mai mult însă decît un simplu *violon d'Ingres*. Undeva, în posteritate, ei rămîn, totuşi, afini.

[35] *Specialistul român. Contribuție la istoria culturii româneşti din secolul XIX*, Iaşi, Editura „Vieții românești”, 1907, p. 77.
[36] *Alexandru I. Philippide în dialog cu contemporanii*, vol. II, ediție îngrijită, prefață, traduceri, note şi indice de I. Oprişan, București, Editura Minerva, 1987, p. 10.

BDD-A1616 © 2013 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:00:58 UTC)